

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ο.Π. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1.

Ενότητα 5

Πρέπει όμως να θεωρούμε αποδεικτικό σημάδι ότι έχουν διαμορφωθεί τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας· γιατί αυτός που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό ακριβώς του προκαλεί ευχαρίστηση, είναι σώφρων, ενώ αυτός που δυσανασχετεί (με αυτό), (είναι) έκλυτος και αυτός που υπομένει τους κινδύνους και χαιρείται ή τουλάχιστον δεν δυσαρεστείται, είναι ανδρείος, ενώ αυτός που δυσαρεστείται (είναι) δειλός. Διότι η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια· γιατί για χάρη της ευχαρίστησης κάνουμε τιποτένια πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά από τα ωραία πράγματα.

Ενότητα 6

Δεν πρέπει όμως να το πούμε μόνο έτσι, ότι δηλαδή (η αρετή) είναι συνήθεια, αλλά και τι είδους συνήθεια (είναι). Πρέπει λοιπόν να πούμε ότι κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην τέλεια κατάστασή του και το βοηθάει να εκτελέσει με τον πιο σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτό, όπως για παράδειγμα, η αρετή του ματιού κάνει αξιόλογο και το μάτι και το έργο του· γιατί με την αρετή του ματιού βλέπουμε καλά. Με τον ίδιο τρόπο η αρετή του αλόγου κάνει και το άλογο αξιόλογο και ικανό να τρέξει και να κρατήσει τον αναβάτη και να μείνει να αντιμετωπίσει τους εχθρούς.

B1. Όπως και ο δάσκαλός του, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης τόνισε και ξανατόνισε τη μεγάλη σημασία που έχει η παιδεία και η αγωγή για την ιδιωτική (=προσωπική) και για τη δημόσια (= κοινωνική) ζωή του ατόμου. Και όλα αυτά βέβαια, γιατί πίστευε πως με την παιδεία και την αγωγή, η οποία εθίζει το άτομο σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς, το άτομο βοηθιέται στην απόκτηση της αρετής, που είναι προϋπόθεση για την ευδαιμονία του ατόμου και της πόλεως. Δύο πράγματα αισθάνθηκε πως έπρεπε να τονίσει με ιδιαίτερη έμφαση: α) την πρωτεύουσα σημασία της παιδείας και της αγωγής, και β) ότι όσο πιο νωρίς αρχίσει η παιδεία και η αγωγή, τόσο πιο πολλές θα είναι οι ελπίδες να αποδειχτούν αυτές αποτελεσματικές και γόνιμες. Ειδικότερα, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο εθισμός και η απόκτηση μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας έχει πολύ μεγάλη παιδαγωγική αξία. Γι' αυτό και εισάγει στην ενότητα αυτή το παιδαγωγικό του σχόλιο. Θεωρεί, λοιπόν, ότι ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίζει από μικρός σε ηθικές ενέργειες, για να φτάσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών. Μάλιστα, αυτή η διεργασία πρέπει να ξεκινήσει από πολύ μικρή ηλικία, γιατί τότε συντελείται η διαμόρφωση της ηθικής του συνείδησης. Το φυσικό, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού παίζει καθοριστικό ρόλο στη σωματική, συναισθηματική, ψυχική και πνευματική ανάπτυξή του. Επιπλέον, επειδή η διαδικασία αυτή απαιτεί πολύ χρόνο, κρίνεται σωστό να ξεκινήσει όσο γίνεται πιο νωρίς. Οι παιδαγωγικές αυτές αντιλήψεις του Αριστοτέλη συμφωνούν με τις σύγχρονες και φαίνεται ότι έπαιξαν και παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης αντίληψης για την αγωγή.

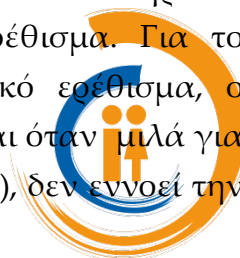
Παρόλο που ο λόγος του Αριστοτέλη είναι γενικά λιτός, στην τελευταία αυτή περίοδο του κειμένου («οὐ μικρὸν οὖν ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν») επιλέγει να συσσωρεύσει μια σειρά εκφραστικών μέσων, προκειμένου να καταδείξει την εξαιρετικά μεγάλη σημασία του εθισμού στην ηθική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Τα εκφραστικά μέσα που εντοπίζουμε είναι τα εξής:

- σχήμα επιδιόρθωσης: «οὐ μικρὸν οὖν ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν»
- σχήμα λιτότητας: «οὐ μικρὸν»
- σχήμα άρσης - θέσης: «οὐ μικρὸν ... ἀλλὰ πάμπολυ»
- σχήμα υπερβολής: «τὸ πᾶν»
- ανιούσα κλιμάκωση των επιρρηματικών προσδιορισμών του ποσού («οὐ μικρὸν ... πάμπολυ ... τό πᾶν»)

Ο Αριστοτέλης θυμήθηκε τη διδασκαλία του Πλάτωνα, κάτι που δείχνει, φυσικά, τη μεγάλη τιμή που έτρεφε για αυτόν. Δεν δυσκολεύεται καθόλου να πει κανείς πως είναι, ίσως, ο πιο σημαντικός ορισμός της αγωγής –και είναι πολλοί, ως γνωστόν, οι ορισμοί που δοκιμάστηκαν ως σήμερα για την έννοια αυτή: «Η πιο σωστή παιδεία, η πιο σωστή αγωγή είναι αυτή που μας κάνει ικανούς να χαιρόμαστε με ό,τι αξίζει και να λυπούμαστε για ό,τι αξίζει». Ο Αριστοτέλης συμφωνεί με τον Πλάτωνα (στους Νόμους) και διατυπώνει κι ο ίδιος τη θέση ότι στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας σημαντικό ρόλο παίζει η ορθή αγωγή και ιδιαίτερα από πολύ μικρή ηλικία. Το ανθρώπινο περιβάλλον του παιδιού (γονείς και δάσκαλοι), οφείλει από νωρίς να επεμβαίνει, να καθοδηγεί, να του υποδεικνύει τις πράξεις για τις οποίες πρέπει να νιώθει ευχάριστα συναισθήματα και να το βοηθήσει να ασκηθεί σ' αυτές. Με την επιβράβευση των ηθικών πράξεων και την αποδοκιμασία των μη ηθικών πράξεων θα το βοηθήσει να επιδιώκει μόνο τις πρώτες, αφού μόνο αυτές θα του προσφέρουν τη χαρά της επιβράβευσης, συναίσθημα που προτιμά να αισθάνεται κάθε άνθρωπος. Ο φιλόσοφος επισημαίνει τον κεφαλαιώδους σημασίας ρόλο που έχει η παιδεία στη διάπλαση του ήθους του ανθρώπου, η οποία πρέπει να παρέχεται από μικρή ηλικία. Προσδιορίζει την έναρξη της παιδευτικής αγωγής στην πολύ μικρή ηλικία «εὐθύς ἐκ νέων», δείχνοντας μάλλον τη μεγάλη σημασία που έχει η επίδραση των φορέων αγωγής στον αδιαμόρφωτο ακόμη άνθρωπο. Έτσι, θα επέλθει ο εθισμός σε ενάρετες - ηθικές πράξεις, ο οποίος θα συνεχιστεί και σε μεγαλύτερες ηλικίες, μέχρι να διαμορφωθούν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα.

B2α. Κριτήριο ότι συντελέστηκε η πορεία εθισμού και κρυσταλλώθηκε σε έξη είναι τα ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα που προκαλεί η επιτέλεση των πράξεων στον άνθρωπο. Χρειάζεται, ωστόσο, να διευκρινίσουμε το περιεχόμενο με το οποίο χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης την έννοια της ηδονής: Στην αρχή της ενότητας, και συγκεκριμένα στο χωρίο «τὴν ἐπιγινομένην ἡδονήν», η ηδονή ορίζεται ως το ευχάριστο συναίσθημα, η ηθική ικανοποίηση, η ανώτερη ηδονή που ολοκληρώνει τον άνθρωπο και δεν προκαλείται από σωματικό ερέθισμα. Για το ευχάριστο συναίσθημα που προκαλείται από σωματικό ερέθισμα, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο «σωματικαὶ ἡδοναί» και όταν μιλά για αποχή από αυτές («ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν»), δεν εννοεί την

πλήρη αποχή, αλλά την αποχή από τις υπερβολικές σωματικές ηδονές, την έμμετρη απόλαυσή τους. Η πλήρης αποχή είναι, κατά τον φιλόσοφο, κακία και αναισθητός αυτός που απέχει πλήρως από αυτές.

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι ο φιλόσοφος διακρίνει την ηδονή σε «καλή» και «κακή» ή σε ανώτερη και κατώτερη αντίστοιχα. Η «καλή ή ανώτερη ηδονή» συνδέεται με την εγκράτεια και την αποχή του ανθρώπου από την «κακή ή κατώτερη ηδονή». Αν συγκρίνουμε την αναφορά της «ήδονης» στην αρχή της ενότητας με την αναφορά της στη φράση «διά μὲν γάρ την ήδονήν τά φαῦλα πράττομεν», γίνεται φανερή η προαναφερθείσα διάκριση μεταξύ «καλών» και «κακών» ηδονών. Οι πρώτες συντείνουν στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου, ενώ οι δεύτερες έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Η παιδεία, λοιπόν, καθιστά τον άνθρωπο ικανό να διακρίνει μεταξύ «καλών» και «κακών» ηδονών και να επιλέγει τις πρώτες. Εκτός λοιπόν από την ηδονή, τη χαρά δηλαδή και την ευχαρίστηση που προκαλούν οι πράξεις της αρετής, υπάρχει και η ηδονή που συνοδεύει συχνά και τις ευτελείς μας πράξεις. Στο συγκεκριμένο εδάφιο χρησιμοποιεί τον όρο «ήδονή» με την αρνητική σημασία της. Σημαίνει, δηλαδή, την άμετρη επιθυμία, τον ακόρεστο πόθο. Όσοι έχουν διαμορφώσει κακές «έξεις» και, επομένως, δεν έχουν κατακτήσει τις ηθικές αρετές, πράττουν ευτελείς και ασήμαντες πράξεις, γιατί αυτές τους δημιουργούν ευχάριστα συναισθήματα. Αντίθετα, αποφεύγουν τις ηθικές πράξεις, για να αποφύγουν να βιώσουν δυσάρεστα συναισθήματα. Αυτή η ηδονή είναι μάλιστα που μας παρασύρει στο να τις πράττουμε –όπως υπάρχει και η λύπη, που συνοδεύει, επίσης συχνά, και τις όμορφες πράξεις και ενέργειές μας, κάτι που μας κάνει τελικά να τις αποφεύγουμε.

Για τον Αριστοτέλη έχει τεράστια σημασία η «ήδονή» στη ζωή του ανθρώπου. Επειδή, λοιπόν, αυτή ακολουθεί τις πράξεις μας και αποτελεί την επιβράβευσή μας γι' αυτές, πρέπει να αισθανόμαστε την «καλή», την ανώτερη ηδονή και να την επιλέγουμε, για να οδηγηθούμε στην ηθική αρετή. Ικανοί να τη διακρίνουμε και να την επιλέξουμε από τις «κακές» ηδονές θα γίνουμε μόνο με την ορθή παιδεία.

B2β. Ο Αριστοτέλης προσδίδει στον όρο «ἀρετή» ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο. Δεν της αποδίδει καθαρά ηθικό περιεχόμενο (όπως ο Πλάτωνας), αλλά το περιεχόμενο με το οποίο απαντάται και σε παλαιότερα αρχαιοελληνικά κείμενα, της οποιασδήποτε θετικής

ικανότητας ή ιδιότητας που υπάρχει σε μεγάλο βαθμό. Συνώνυμά της μπορούν να θεωρηθούν η υπεροχή, η ανωτερότητα, το προτέρημα, η αξία. Έτσι, η έννοια αυτή μπορεί να αποδοθεί τόσο στα άψυχα και στα ζώα όσο και στον άνθρωπο.

Το προσεχές γένος της αρετής είναι οι έξεις – δηλαδή ο χαρακτήρας που διαμορφώνει ο άνθρωπος με την στάση που επιλέγει απέναντι στα πάθη – οι οποίες, είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων ενεργειών και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα των ενεργειών μας. Άρα δεν αρκεί να χαρακτηρίζουμε τις αρετές έξεις, αφού αυτές διακρίνονται σε καλές και κακές, αλλά να βρούμε το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα, την ειδοποιό διαφορά, που τις διαφοροποιεί από τις άλλες έξεις. Για τον Αριστοτέλη, λοιπόν, η ειδοποιός διαφορά που κάνει μια έξη αρετή είναι:

α) να κάνει τον άνθρωπο ή το ζώο ή το πράγμα που την έχει, να βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του και

β) να τον / το βοηθά να εκτελεί με σωστό τρόπο το έργο για το οποίο είναι προορισμένος / ο από τη φύση.

B3. α. Σωστό, β. Λάθος, γ. Λάθος, δ. Σωστό, ε. Λάθος

B4. α) διαφέρει, σώφρων, ἤχθαι, μείναι, φανερόν

β) ἀ-(αθροιστικό) + κέλευθος, πᾶν + πολύ, ἀπό + τέλος, ἐπί + βαίνω, θέα + ὥρα

Γ1. Και όμως, εγώ βέβαια και τώρα βλέπω και ακούω ότι γίνεται ανόητο πράγμα σχετικά με τους παλαιούς άντρες. Αντιλαμβάνομαι, δηλαδή, όταν η πόλη μεταχειρίζεται κάποιον από τους πολιτικούς άνδρες σαν να/με την ιδέα ότι έχει κάνει άδικες πράξεις, ότι αγανακτούν και παραπονούνται οργισμένοι ότι τάχα υφίστανται φοβερά πράγματα. Αν και έχουν προσφέρει, δηλαδή, πολλά και καλά στην πόλη, καταστρέφονται από αυτήν άδικα, όπως υποστηρίζουν. Είναι όμως απολύτως ψέμα. Γιατί ποτέ κανείς προστάτης της πόλης δε θα καταστρεφόταν άδικα από την πόλη αυτή, την οποία προστατεύει. Είναι πιθανό μάλιστα το ίδιο να συμβαίνει σε όσους προσποιούνται ότι είναι πολιτικοί και σε όσους (προσποιούνται) ότι είναι σοφιστές. Πραγματικά, οι σοφιστές, αν και είναι σοφοί κατά τα άλλα, κάνουν αυτό το παράδοξο· δηλαδή λέγοντας ότι είναι δάσκαλοι της αρετής κατηγορούν πολλές φορές τους μαθητές τους ότι τους

επειδή δεν πληρώνουν τα δίδακτρα και επειδή δεν τους αναγνωρίζουν ευγνωμοσύνη, μολονότι ευεργετήθηκαν από αυτούς.

Γ2. ἰδέ, τῶν παλαιτέρων, ἤσθήσθων /ἤσθήσθωσαν, ὦ ἄνερ, πείσοισθε, εὖ, ἀποδῶνται, τῷ ψεύδει, προσεποιῶ, ὦ χάρι

Γ3α.

τῶν (πολιτικῶν) **ἀνδρῶν:** ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, ως γενική διαίρετική στη λέξη τινά

ἀδικοῦντα: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή υποκειμενικής αιτιολογίας (επειδή συνοδεύεται από το ὡς), συνημμένη στο τινά που είναι αντικείμενο του ρήματος μεταχειρίζεται, ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρήμα μεταχειρίζεται

ὑπ' αὐτῆς (ἀπόλλυνται): επιρρηματικός εμπρόθετος προσδιορισμός του ποιητικού αιτίου στο ρήμα ἀπόλλυνται

πόλεως: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, ως γενική αντικειμενική στη λέξη προστάτης

τᾶλλα: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, ως αιτιατική της αναφοράς στη λέξη σοφοί

Γ3β. εἰ καί/καί εἰ εὖ ἔπαθον

Γ3γ. Οὗτος ἔλεγε ὅτι/ὡς πολλά καί ἀγαθὰ τήν πόλιν πεπονηκότες ἄρα ἀδίκως ὑπ' αὐτῆς ἀπολλύοιντο ἢ

Οὗτος ἔλεγε τούτους πολλά καί ἀγαθὰ τήν πόλιν πεπονηκότητας ἄρα ἀδίκως ὑπ' αὐτῆς ἀπόλλυσθαι

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ - ΚΑΡΑΠΠΕΡΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΙΩΤΑ - ΣΥΡΜΟΣ ΜΙΑΤΟΣ

ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ - ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

ΨΩΜΑ ΑΡΕΤΗ

